

MAGYAR HADTÖRTÉNELMI EMLÉKEK A KÜLFÖLDI MÚZEUMOKBAN.

(Első közlemény.)

A Magy. Tud. Akadémia Hadtudományi bizottsága 1888 december hó 20-án fölterjesztést intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz, melyben egy hadtörténelmi múzeum fölállítását, vagy legalább a nemzeti múzeumban egy újonnan szervezendő *«magyar hadtörténelmi osztály»* létesítésére a kezdeményező lépéseket megtétetni kérte.

Csáky Albin gróf, akkori miniszter, az illetékes összes szakférfiak véleményét meghallgatva, a hadtörténelmi múzeum fölállítását elhatározta s az előmunkálatok megkezdését elrendelte.

Ennek kapcsán szerzőt azzal bízta meg, hogy a középeurópai összes hadimúzeumok szervezetét s berendezését tanulmányozza s a magyar hadtörténelmi emlékeket mindenütt írja össze.

Szerző 1890-ben a magyar királyi kormány megbízólevelével indult külföldi útjára s *Bécs, Grác, Salzburg, München, Nürnberg, Stuttgart, Karlsruhe, Strassburg, Páris, Brüssel, Berlin és Drezda* múzeumait, történelmi és műgyűjteményeit vizsgálta át.

Kutatásai eredményéről hivatalos jelentésén kívül a Magy. Tud. Akadémiában tartott előadásában számolt be s a külföldi múzeumokban levő magyar hadtörténelmi emlékek szakszerű leírását a *Hadtörténelmi Közlemények* 1893-ik évfolyamában kezdte meg közzétenni.

A folyóirat azonban a következő évben megszűnt, s több mint másfél évtizedig szünetelvén, e leírások közlése is szünetelt.

A mostani világháború folyamán az illetékes tényezők újból

foglalkozni kezdvén a magyar hadtörténelmi múzeum létesítésének eszernéjével; időszerűnek tartom, hogy közléseimet én is folytassam.

Időközben előbb az *1896-iki ezredéves országos kiállítás*, majd az *1900-iki párisi világkiállítás* hadtörténelmi csoportjainak rendezésével bizatván meg, e célból tett újabb külföldi utazásain révén, *Ambras, Innsbruck, Klagenfurt, Triest, Lemberg, Krakkó, s Olaszországban Velence, Flórencz, Bologna, Turin* s végül a *Konstantinápolyban* levő török császári kincstár és összes fegyvergyűjtemények magyar emlékeivel bővült anyagom.

Folyóiratunk régi folyamának 1893-ik évi kötetében a bécsi gyűjteményekben s elsősorban a cs. és kir. *udvari fegyvermúzeumban*, továbbá az arzenálban levő *Hadsereg-múzeumban* s végül *Bécs város történelmi múzeumában* levő magyar fegyvereket írtam le. A többi bécsi gyűjtemények leírásával kell tehát folytatnom:

e) *A cs. és kir. Hofburgban.*

Ő Felsége, a boldogult Erzsébet királyné szalonjában.

Asztaldísz. *Lovasszobor*. E kis ezüstszóbor egy *XVI-ik századbeli magyar huszárt* ábrázol. Vert és vésett ötvösmunka, mely tűzben van aranyozva. A vitéz virágos aranybrokát-dolmányt visel, melynek hosszú szárnyai elől fel vannak tűzve, a lábak könnyebb mozgása végett. Ehhez szűk magyar nadrágot hord, mely sarkantyús deli eszímában, vagyis bakkancsban végződik. A dolmánynak vágott ujja van, kézvédő hajtókával. Fején nyolcz, kúpszeletre osztott, csúcsba futó, nyakszirtvédővel és halántékvérttel ellátott huszársisakot, jobbában kópját, baljában tárcsapaisot hord. A szobor arcza tipikus magyar, merész arczéllel, szakál nélkül, tömör bajusszal. A ló, kövekkel kirakott és skófiummal varrott szerszámot hord, magas kápájú magyar nyereggel s keleti típusú kengyelekkel. A *XVI-ik század egyik huszárhadnagjának* jellemző képét bírjuk benne.

Pálffy Miklós, a győri hős siremlékén kifaragva s *Ortelius* krónikája első kiadásának címlapján rézmetszetben látjuk ez alak hű másolatait.¹

¹ *Magyar Műkincsek* II. k. 1898. 151 l. 14. tábla

A szertartási termekben vannak elhelyezve azok a világhírfű színgazdag s nagy műbecsű gobelinek, vagy fali szőnyegkárpitok, melyek lotharingiai Károly hercegnek a magyarországi török háborúkban aratott diadalait örökítik meg s a melyeket I. Ferencz szerzett meg s hagyott hátra 1765-ben.

A Budavár visszavételével is emlékezetessé vált s 1688-tól 1687-ig tartott diadalmas hadjárat Lotharingiai (V.) Károly herceg fővezérlete alatt folyt le.

A Lotharingiai ház ezen egyik legkiválóbb tagjának hőstetteit művészi kárpitok gazdag sorozatában juttatta kifejezésre, melyek két sorozatból állanak s az ünnepelt hadvezér fiának, az 1723. évi június 4-én elhalt Lipót József Károly hercegnek köszönhetők, ki atyjára való emlékezésből és iránta való tiszteletből, külön e célra berendezett szövőkben csináltatta e sorozatokat; az elsőt a nancy telepen 1705 táján, a másikat, a sokkal nagyobb, a Nancy melletti la malgrangei gyárban 1729 táján. Az első sorozat *Charles Mitté* vázlatai szerint szövetett s ennek monogramját, a CME. jegyet viseli. Mindegyik darabon felül közepen ott látható a Lotharingiai czímer.

Az első sorozat kárpitjai a következők:

1. *Buda ostroma.* Ennek felírata hét sorban: Budam | a Solimano II. ereptam | Carolo et Imper. Carolus V. Dux | Lothar. insigni victoria | expugnatam Leopoldo ·I | imperat restituit | MDCLXXXVI. Nagysága 4·40 + 6·10 méter. Inventar IX. 12. sz.

2. *Buda zsákmányolása.* Fölirata: Buda in capta et ferro et igne vastata 1686. Alább pedig: Pillage et saccag | ement de Bude, | l'agas des Janissa | ires, qui s'etoit fait | un retranchemen | t conduit prisonnie | le 2 Septe. | bre 1686. XF. XC. M. E. NANJI. 1705. | Nagysága: 3 méter 5 cm. és 4 méter. Inventar No. VII. 2. sz.

3. *Károly herceg diadalmenete,* a háttérben Budavár látképével. Fölirata négy sorban: Carolus V. Budam | Laureatus | ingrediens. Vera principis imaagó. Nagysága 3 méter 5 cm. + 2 méter 15 cm. Inventar No. VII. 3. sz.

4. *A mohácsi csata.* Fölirata négy sorban: Turcarum | in victoria | Mohaistrages | 12 et 13 aug. 1687. Nagysága 3 méter 5 cm. + 2 méter 15 cm. Inventar. VII. 4. sz.

5. *Erdély meghódolása*. Fölrata öt sorban: Transilvania | diu rebellis | Heroi nostro | subicitur | 1688. Nagysága 3 méter 70 cm. és 3 méter 15 cm. Inventar VII. 5. sz.

Még talán pompásabb a sokkal több darabból álló második sorozat, a mely *Charles Herbet* tervei szerint készült. Mindegyiken Lipót herczegnek és nejének, Erzsébet Saroltának czímerpajzsa díszlik.

E sorozat darabjai a következők:

1. *Lotharingiai Károly herczeg felszabadítja Pozsony városát a közeledő törököktől*. Fölrata hat sorban: Turcas | et tartaros Posenium | invasuros præventit et | profligat, auxiliaribus | Polonis viam victoria | aperit 29. Julii 1683. Nagysága: 4 méter 30 cm. és 6 méter 30 cm. Inventar IX. 1. sz.

2. *Károly herczeg Esztergom várát megadásra kényszeríti*. Fölrata hat sorban: Castris | turcarum perfractis | Strigonium arcem | munitissimam, ultro | se dedere cogit victor | Carolus V. 26. octob. 1683. | Nagysága: 4 méter 40 cm. és 5 méter 75 cm. Inventar IX. 6. sz.

3. *Vác városának meghódítása*. Fölrata hat sorban: Post captas | cæsarque Janissario | rum cohortes vacci | am foeliciter et po | tenter invadit 27. | Junii 1684. | Nagysága 4 méter 45 cm. + 6 méter 55 cm. Inventar IX. 7. sz.

4. *Szent Endre dunai sziget bevétele*. Fölrata hét sorban: Pontibus | instructis insulam | sancti Andreæ aggere | valido Turcarum multa | manu propugnatam ex | pugnat Carolus V | 10 Julii 1684. | Nagysága: 3·80 + 5·10 méter. Inventar IX. 8. sz.

5. *A Buda felszabadítására törekvő török sereg megreretése Hamzsabégnél*. Fölrata kilencz sorban: Superbiens | turcarum exercitus in | auxilium Budæ festinans | germanosque ululatibus | tentam territorare, oppug | natur desertisque camelis | et apparatu bellico castra | luctuose re | petit 22 Jul. 1684. | Nagysága: 4·45 és 6·10 méter. Inventar IX. 9. sz.

6. *A törököktől megszállt esztergomi vár felszabadítása és Érsekújvár bevétele*. Fölrata hét sorban: Strigonium | ab obsidione liberat Carolus | V | et rapido victoriae impetu | Neoselium, dirutis marte | prudenti, auxiliaribus turcarum | copiis diropit

die 16 augusti 1685. | Nagysága : 4·30+7·40 méter. Inventar IX. No. 10.

7. *Lotharingiai Károly herceg beveszi Budát.* Fölrata három sorban : Buda | ab Heroe | Lotharingia incapta. 1686. | Nagysága : 3 méter 5 cm. és 1 méter 37 cm. Inventar No. VII. 1. sz.

8. *Károly herceg bevonulása Budára.* Fölrata hat sorban : Hic est | in conspectu | silvit Asia | cujus armis | et virtutibus religio | triumphavit | Nagysága : 4 méter + 6 méter 65 cm. Inventar No. IX. 14. sz.

9. *Károly megveri a felszabadításra siető törököket és Szegedet beveszi.* Fölrata nyolcz sorban : Laboranti | Segedino, auxilium ferentes | tartaros fugat Carolus V | frangit iterum viserii cona | tus importantes, et in dupli | cis victoriæ pretium, eodem | die partæ, ultro se Heroi | Segedinum subjicit 21 okt. 1686. | Nagysága : 4 méter 40 cm. + 6 méter 50 cm. Inventar No. IX. 15. sz.

10. *A mohácsi csata.* Fölrata hat sorban : Insolentes turcas in Mohatzii campis | Victores quondam, vicit | Carolus V et fugiantes | insequens ferro aut | naufragio perire compulit. 13 Augusti, 1687. | Nagysága : 4 méter 50 cm. + 7 méter 68 cm. Inventar No. IX. 16. sz.

11. *A mohácsi megerősített tábor bevétele és fölprédálása.* Fölrata hat sorban : Castra | ad Mohazii vicum | duplici munita aggere | expugnat, exercitus | fracti spolia diripit | Carolus V. 13 augusti 1687. | Nagysága : 4 méter 40 cm. és 5 méter 95 cm. Inventar No. IX. 17. sz.

12. *Eszék bevétele.* Fölrata öt sorban : Post effurum cæsumque | acerta clade hostem | Essechium pontemque | ejus diripit Carolus V 5. Octobris 1687 | Nagysága : 4 méter + 4 méter 60 cm. Inventar No. IX. 18. sz.

13. *Erdély meghódol I. Lipót császárnak.* Fölrata öt sorban : Transilvania | Turcis dudum tri | butaria victorici ducis | subacta manu cæsari | restituitur. | Nagysága : 4 méter + 6 méter 60 cm. Inventar No. IX. 19. sz.

14. *A janicsárok lemészárlása és Buda felprédálása, Károly herceg jelenlétében.* A kép előterében álló hat lovas alak közül a fehér lovon ülő, Lotharingiai Károly, a mint a balján álló tisztnek kiadja a parancsot a szabad prédálásra. A kép színtere a mai

Szentháromság-tér, jobboldalt a Mátyás-templommal. A teret lángra borult épületek környezik s a téren, az utcákon, a kapukban, ablakokban egyes öldöklési s rablási jelenetek láthatók. A szemben nyíló utcán vágató lovasság rohan végig; az előtér jobboldalán török nőket vezet egy harcos, előttük egy lovas épp csapást mér egy lerogyott törökre. Mindenütt szétmarczangolt, ruháiktól megfosztott hullák hevernek s gazdátlan lovak, tört fegyverek, foglyul ejtett alakok láthatók. A remekül összeállított, színekben és alakokban dús kép, valóban megkapó látványt nyújt. Az egész ékes renaissance-szegélyzet veszi körül, kétoldalt egy-egy török alak által tartott oszlop, mely alatt fegyvertropheák láthatók, míg az alsó és felső keskenyebb szegélyzetet egyes, a lotharingiai és orleansi címerekből vett motívumok díszítik. A felső szegély közepén az említett két egyesített címerpajzs foglal helyet, míg az alsónak közepén keretbe foglalva a következő hatsoros fölirat olvasható: Budam | expugnatum Janissa | riorum sangvine | exundantem | direptioni tradidit vic | tor Carolus V. 2. Sept. 1686. | Nagysága: 4 méter 50 + 6 méter 94 cm. Inventar IX. 13. sz.

15. *Károly herczeg megveri a Buda felszabadítására siető török hadsereget.* A hátteret Buda várának északnyugatról felvett látképe képezi ostromjelenetekkel. A gyönyörű mozgalmas csatakép előterében fehér lován Károly herczeg vezénnyel. Fölirata négy sorban: In | auxilium Budæ labo | rantis, advolantes turcas excipit et |, debellat 8. augusti 1686. | Nagysága: 4·50 m + 7·40 m. Inventar IX. 11. sz.

16. *A párkányi csata.* Az előtérben Károly herczeg lovas alakja, a mint csapataival a Dunába szorítja a törököket. A Duna túlsó partján látható Esztergom várának képe. Fölirata hat sorban: Arx | Barkaniensis Caroli V | Victricibus armis | expugnata | imperio asseritur | Die 9 octob. Anni 1683. | Nagysága: 4 m. 50 cm. + 7 m. 35 cm. Inventar IX. 5. sz.

A feliratok latinságában s a magyar helynevek írásában több hiba fordul elő.¹

¹ Dr. Ernst Ritter v. Birck. Inventar der im Besitze des all. h. Kaiserhauses befindlichen Niederländer Tapeten und Gobelins. Wien. 1882.

f) *Ferencz Ferdinánd főherczeg estei gyűjteményében.*

A gyűjteményben, főleg a harmadik teremben, számos XVI. és XVII. századbéli magyar fegyver van.

Már a II-ik terem XXXVIII-ik fegyvercsoportjában találunk két XVI. és két XVII. századbéli magyar eredetű szablyát.

A III-ik teremben 164. szám alatt van felállítva egy díszes magyar hajdú félvértezet, mely futtatott fekete alapon aranyozott levélkítményekkel van díszítve. Rákvértjei és magyar sisakjának stylja, készítésének korát a XVII. századra helyezik.

A IX-ik fegyvercsoportban a XVI. századbéli magyar tárcsapajzsok két ritka formájára találunk, melyek feketére futtatott vasból vannak kovácsolva. Mellettük valamivel későbbi korból származó két szablya van elhelyezve.

Ugyanezen terem szekrényében két díszes fokost látunk a XVII. század elejéről. A XXIV-ik számú fegyvercsoportozatban pedig egy a XVI. századból származó, madárcsőrforma hegygel és négyszögletű fokkal bíró magyar fokos van elhelyezve.

A VI-ik fegyvercsoportozatban 1 drb. XVI. századbéli gerezdesfejfű, 1 drb. XVII. századi gömbfejfű buzogány s egy ugyane korból való kis fokos, a IV-ik csoportozatban négy XVIII. századbéli magyar szablya, a XXVIII-ik csoportban 1 XVI. és 3 drb. XVII. századbéli szablya, a XXV-ik csoportban egy XVI. századbéli tipikus magyar ostromsisak, a XXII-ik csoportban egy XVII. századbéli aranyozott magyar fokos, a VII-ik csoportban 115. szám alatt egy ugyancsak XVII. századbéli magyar rohamsisak, a XVIII-ik csoportban egy ugyane korból való magyar fokos és a XXXI-ik csoportban két újabbkori szablya látható.

Ezekon kívül a gyűjteményben több, a magyarországi háborúkból származó török fegyver is található.

Magyar Műkincsek. II. k. 1898. 43 l. és 23 l. és 23. tábla III. k. 1901. 1. tábla.

Dr. Szendrei János Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves orsz. kiállításán 1896. 739. és 751. l.

Majláth Béla. A történelmi kiállítás kalauza 1886., 257., 258. l.

g) *A cs. és kir. udvari és állami levéltárban.*

Itt az oklevéltani és levéltári anyagtól eltekintve, csupán a muzeális műtárgyakat, nevezetesen az *eredeti* csatavázlatokat és várrajzokat vettük figyelembe. Ezek:

1. *1554-ből* a törököktől ostromolt *Füle*k várának tollrajza, melyet Krusith János kapitány küldött az akkori győri generálisnak, Sforza Pallavicininak.

2. *1562-ből.* *Gyula* vára. Nagy színezett tollrajz.

3. *1562-ből.* Tervezet, hogy *Gyula* várának bástyái s maga az egész vár is miként lenne teljesen átépítendő. Nagy színezett rajz.

4. *1567-ből.* *Tokaj* vára. Tollrajz.

5. *1588-ból.* Vázlatrajz, jelentéssel együtt a *szikszói* csatáról.

6. *1684-ből.* *Murány* vár alaprajza, *Casea* császári katonai mérnöktől. Tollrajz.

7. *1684-ből* *Murány* erődítményeinek profil rajza. Ugyanattól.

8. *1685-ből* *Kassa* város és ostromának rajza. Színezett rajz.

9. *1685-ből.* *Sárospatak* látképe. Színezett rajz.

10. *1686.* *Szeged* alaprajza és látképe. *Boulaincavil* császári mérnöktől. Igen szép nagy színezett rajz.

11. *1687-ből.* Buda. Igen szép, nagy színezett rajz, melyet gróf Rabatta készíttetett.

12. *1687-ből* A *mohácsi* csatatér rajza. *Jwignytől.*

13. *1687-ből.* *Eszék* alaprajza és látképe. Színezett rajz. *Jwignytől.*

14. *1688-ból.* *Belgrád* alaprajza és látképe, valamint az azt ostromló császári csapatok elhelyezése. Tollrajz.

15. *1696-ból.* Az Erdélyben fekvő *Bethlen* várkastély színezett térképe.

h) *A cs. és kir. hadilevéltárban.*

A magyarországi hadjáratokra vonatkozó óriási okleveles és levéltári anyag mellőzésével itt is csupán néhány becsesebb *eredeti csatavázlat várrajz és hadi térképi fölvételt* vettünk, mint inkább muzeális anyagot figyelembe.

1. *1660–1664.* Egy kötet eredeti kézrajz, melynek címe:

Vierzig zwey saubere Abrisse verschiedener Gränz-Festungen, Schlösser und Städte in *Hungarn*, ungefähr von den Jahren 1660 bis 1664. 42 képpel. *Montecucoli Raimond* herczeg tábornagy hagyatékából. Jegye. Arch. No. 1. 6—VIII. b.

2. 1663. Eigentlicher Grundriss des königl. haupt- und Residenz-Schloss sambt der Statt *Pressburg* wie selbe nach Oberst *Priami* zu fortificiren wäre.

3. A török állami pecsét lenyomata, mely a *Zentánál* elfogott nagyvezér nyakán találtatott.

4. 1691 aug. 19. A szalánkemeni csata térképe. Levéltári jegye: Z. IV. 1691. 1.

5. 1692 június 5. *Nagyvárad* elfoglalásának térképe. Jegye: Z. IV. 1692. 3.

6. 1694 aug. 29—szept. 21. *Pétervárad* törökök által való körülzárolásának térképe. Z. IV. 31.

6a. 1697 szept. 11. A *zentai* csata térképe. Jegye: Z. IV. 7.

7. 1698. *Eger*, *Nagyvárad* és *Nagybecskerek* hadműveleti térképe. Jegye: Z. IV. 1.

8. 1702. *Brassó* alaprajza. Jenő herczeg aláírásával van hitelesítve.

9. 1716. *Temesvárnak* szept. 1-étől október 14-éig a császári hadak által való megszállásának hadműveleti térképe. Jegye: Z. VIII. 3. 2.

10. 1716 aug. 5. A *Pétervárad* melletti csata terve. Jegye: Z. VIII. 2. 1.

11. 1716. A Jenő herczeg vezérlete alatt a Magyarországon viselt hadjárat térképe. Rajzolta: *Blöder*.

12. 1716. A Jenő herczeg vezérlete alatt Magyarországon Szlavoniában és Boszniában viselt hadjárat tervei és menetterve. Rajzolta: *Sparr*.

13. 1716. A magyarországi hadjárat térképe. 4 darab. Jegye: Z. VIII. 1.

14. 1717. aug. 16. A *belgrádi* csata terve. Jegye: Z. VIII. 3.

15. 1737. A Duna *Belgrádtól Orsováig*, az ezen vonalon fekvő erődítmények, kastélyok és romokkal együtt. Színezett kézirat. Fecit et delineavit *Sparr*.

16. 1751. A *Duna* térképe *Ulmtól Vidinig* a mellette fekvő

városok, várak és romok alaprajzai és látképeivel. Rajzolta : *Sparr*.

17. 1770—72. Felső-Magyarország katonai felvételei.
18. 1788. *Zimony és Progar* alaprajza. Rajzolta : *Kameniczek*.
19. 1789. Erdély táborokari térképe. Rajzolta : *Wenczelly*.
20. 1789. *Uj-Orsova*, török határerősség, színes kézrajz.

i) *A cs. és kir. technikai és közigazgatási katonai bizottság levéltárában.*

A következő eredeti kézrajzok s aquarellekben meglevő magyarországi vár alaprajzokat, látképeket és térképeket vettük jegyzékbe :

1. 1597 és 1700-ból *Sopron* fölvételei 2 drb.
2. 1602 és 1644-ből. *Óvár* fölvételei 2 drb.
3. 1610. *Eszék* és környékének erődítési térképe. Színes kézrajz. G. B. F.-től.
4. 1642—1849-ig *Pozsony* látképei és katonai felvételei. 10 drb.
5. 1653—1708-ig. *Érsekujvár* látképei és átnézeti térképei 3 drb.
6. 1660. *Tokaj vára*. Kézrajz : *Holsttől*.
7. 1660—1704-ig. *Tokaj* várának fölvételei 5 drb.
8. 1664—1700. *Nagykanizsa* felvételei. 2 drb.
9. 1668—1810. *Lipótvár* (Nyitra megye) látképei és helyrajzai. 16 drb.
10. 1670—1765-ből. *Ungvár* várának fölvételei. 6 drb.
11. 1670 és 1692-ből. *Szendrő*. 2 drb.
12. 1675—1849-ig. *Komárom vár* látképei, alaprajzai, profilrajzai és átépítési tervei 70 drb.
13. 1679-ből *Selmecz* fölvétele.
14. 1679. *Gutta* térképe.
15. 1680. *Vác* térképe.
16. 1680. *Fülekvár* és erődítményeinek látképe és profilrajza. Színes kézrajz.
17. 1680. *Veszprém* térképe.
18. 1681-ből *Vízvár* (Érsekujvár közelében) alaprajza.
19. 1683—1756-ig. *Esztergom* várának térképei és látképei. 15 drb.

20. 1686. *Budavár* ostroma és bevétele. Ritka rézmetszet *Juvigny Károlytól*.
21. 1686, 1741., 1753., 1763., 1775., 1811., 1824. és 1839. évekből *Buda* tér- és látképei. 60 drb.
22. 1689., 1732., 1763., 1766., 1773., 1774. és 1780. évekből. *Máramarossziget* térképei, átnézeti és profilrajzai. 8 drb.
23. 1690 és 1718-ból. *Karánsebes* katonai fölvételei. 2 drb.
24. 1691 és 1738-ból. *Székesfehérvár* átnézeti képei. 2 drb.
25. 1691 és 1776-ból *Nagyvárad* várának fölvételei. 10 drb.
26. 1692. *Lippa* térképe.
27. 1698 és 1775-ből *Szeged* katonai fölvételei, látképei és helyzetrajzai. 9 drb.
28. *XVII-ik század*. *Kassa* látképei és helyszínrajzai. 9 drb.
29. 1706 és 1745-ből. *Trencsén* vár képei. 5 drb.
30. 1711 és 1771-ből. *Munkács* várának átnézeti alap- és profilrajzai. 6 drb.
31. 1711. *Zólyom* vár látképe és alaprajza 3 drb.
32. 1712 és 1754-ből *Szolnok* térképei 3 drb.
33. 1713 és 1777-ből, *Huszt* várának különböző katonai fölvételei. 7 drb.
34. 1715. *Arad* várának látképe. Színes kézrajz.
35. 1715—1849-ig *Arad* várának látképei, tervei és térképei. 40 drb.
36. 1716. *Pancsova* fölvétele.
37. 1716 és 1849-ből. *Temesvár* lát- és térképei, továbbá különböző átnézeti tervek és profilrajzok az 1716., 1732., 1746., 1750. és 1754. valamint 1761. évekből. 20 drb.
38. 1720. *Iócse* helyrajzi fölvétele.
39. 1723. *Ökörmező* helyrajzi térképe.
40. 1740. *Dévény* vár alaprajza.
41. 1773. *Lubló* térképe. 2 drb.
42. 1788. *Szombathely* katonai térképe.
43. 1789 és 1838-ból. *Orsova* katonai fölvételei. 4 drb
44. 1793. A *Duna* vonalának térképe.
45. 1793. *Ada-Kaleh* katonai fölvétele. 2 drb.
46. 1810. *Árva* várának képei. 5 drb.
47. 1811 és 1849-ből. *Légrad* fölvételei. 4 drb.

48. 1849-ből. *Letenye* katonai térképe.

49. 1865—68. évekből. A Horvát-Slavon katonai határőrvidék eredeti fölvételei. 224. lap.

50. 1853—1868 évekből. Erdély eredeti katonai fölvételei. 49 részlet-lap.

j) *Bécsi magángyűjteményekben.*

A főherczegek, főurak mindig előszeretettel foglalkoztak fegyverek gyűjtésével. Sok családban Ausztriában és Bécsben századokkal ezelőtt keletkezett fegyvergyűjtemények vannak. A szoros történelmi családi és közjogi kapcsolatnál fogva természetes, hogy e gyűjteményekbe is számos magyar hadtörténelmi emlék jutott.

Ilyenek Bécsben a *Hardeck, Kinszky, Lichtenstein, Thun, Schwarzenberg, Salm, Brenner és Lobkovitz* hercegi és grófi fegyvergyűjtemények, valamint *Hauslab* tábornok gyűjteménye. Mindezekben szintén vannak magyar fegyverek és emlékek. Ezek tanulmányozásába azonban most, midőn a nyilvános gyűjtemények átkutatása volt feladatunk, nem bocsájtkozhattunk, s így meg kell elégednünk azok pusztá jelzésével és névszerinti fölemelésével.

Egyet azonban mégis különösen ki kell emelnünk s ez *Wilczek János* gróf gyűjteménye. Ez a gyűjtemény a Bécs közelében fekvő *Kreuzenstein* várában van elhelyezve. E vár eredete a messze középkorba nyulik vissza s egyidőben magyar primási birtok is volt. A gróf ezt a várat teljes középkori fölszereléseiével állította helyre s a többi között fegyverkamaráját és lovagtermét is kizárólag középkori fegyverekkel töltötte meg. E fegyverek között számos magyar eredetű van. Szállfegyverek, ritka formájú sisakok, Mátyás korabeli álló és XVI-ik századbeli tárcsapaiszok, pallosok, számszerijak, buzogányok stb. Mindezeket szintén jegyzékbe revén a helyszínén, azokat a tulajdonos gróf készséggel engedte át az 1896-iki ezredéves országos kiállításra, 74 darab ritka középkori fegyverrel szerepelvén a kiállítók között. Ezek itten való ismertetésétől és felsorolásától azért tekintünk el, mert azok szakszerű leírása akkor már megjelent.¹

Dr. SZENDREI JÁNOS.

¹ Lásd : Dr. Szendrei János i. m.

TÁRCZA.

BR. TÓTH FERENCZ A DARDANELLÁK MEGERŐSÍTŐJE.

(1733 — 1793.)¹

A világháború legtanulságosabb fejezetei közé tartoznak az ántánt hatalmaknak erőfeszítései a Dardanellák birtokáért. Nem tekintve azt, hogy az ismert nagyszabású hadivállalat, mellyel párhuzamosan haladt a diplomácia munkája is a Törökországgal területileg közvetlenül érintkező Balkán-államok fegyveres közbelépésének megnyerése végett, — a legkülönfélébb politikai és gazdasági kívánalmakat volt hivatva kielégíteni, — mint hadivállalat is figyelemreméltó. Ez volt az újjászervezett török haderő tűzpróbája, mely beigazolta a török emberanyag és a német szervezőképesség kiválóságát. Az alább ismertetendő könyvnek főleg abban áll jelentősége, hogy megismertet a Dardanellák első megerősítőjével s a török hadsereg első rendszeres átszervezőjével, a magyar báró Tóth Ferenczel, ki az újjászervezést francia érdekek szolgálatában kimondottan oroszellenes czélzattal irányította.

Tóth Ferencz családja nyitrai megyei származású volt ; atyja, Tóth András, már gyermekkorában Rákóczi szolgálatában állott ; 1711-ben együtt ment vele Lengyelországba, 1715-ben pedig követte Törökországba. Midőn 1720-ban gróf Bercsényi Miklós javaslata alapján a francia udvar hozzájárult egy magyar huszárezred felállításának tervezetéhez, Bercsényi László a rodostói magyar emigránsok közül toborozta össze az ezred első katonáit ; köztük volt Tóth András is, ki társai-

¹ *Palóczi Edgár: Br. Tóth Ferencz, a Dardanellák megerősítője. 1733 — 1793. Buda pest, 1916. Kiadja a Vörös Félhold támogatására alakult országos bizottság. 8°, 338 l.*

val együtt 1721-ben Franciaországba hajózott s XV. Lajos szolgálatába lépett. Katonai pályáján elég gyorsan haladt ; 1733-ban már kapitány, majd alezredes, vezénylő ezredes, a negyvenes évek háborúiban tábornok, utóbb pedig részben katonai, részben időközi diplomáciai megbízásainak jutalmazásaként francia báróvá lett. Felesége francia leány volt ; ettől született fia Ferencz és leánya, ki gróf Vergennes francia diplomatához ment nőül. Midőn gr. Vergennes 1755-ben konstantinápolyi követté lett, Tóth András is vele ment a török fővárosba ; ettől fogva életben lévő rodostói bujdosó honfitársaival ismét szorosabb összeköttetésben élt. Rodostóban érte utól a halál is 1757 július 9-én, 59 éves korában.

Az emigránsok fainak, kik idegen névvel, ismeretlenül állottak a francia családok versengései közt, csak egy pálya állott nyitva, a katonai ; ezért neveltette br. Tóth András is egyetlen fiát katonának. *Ferencz* (szül. 1733 aug. 17.) a Bercsényi-ezredben kezdte meg pályafutását. 1754-ben már kapitány volt, ugyanekkor meg is nősült, nőül vevén Rambaud Máriát, egy előkelő lyoni család tagját. 1754-ben atyjával együtt Konstantinápolyba ment, hol sógora mellett titkárként működött. Titkári minőségében közelebbi érintkezésbe jutott a portával, hol török nyelvismerete révén neve ismertté vált. Ennek tulajdonítható, hogy 1757-ben a porta egy nagyobb szabású csatornázási vállalat alkalmazásával szakértőül kérte fel. 1763-ban Franciaországba tért vissza s emlékirattal fordult az ekkor mindenható Choiseul herceghez, melyben a Fekete-tengernek a francia kereskedelem számára való megnyitásának módozatait fejtette ki. Az udvar azonban az emlékiratot egyelőre tárgytalannak tekintette, Tóth munkaerejét is csak három év múlva kívánta meg, midőn politikai megbizatással küldte az akkor porosz fenhatóság alatt lévő Neuchatelbe az ottani közhangulat és a politikai viszonyok megfigyelésére.

Ismeretes, hogy Neuchatel 1707 óta tartozott a porosz királysághoz ; Poroszország szuverenitását Neuchatel felett XIV. Lajos is kénytelen volt elismerni az utrechti békében (1713 ápr. 11.). A francia udvar azonban sohasem nyugodott meg abban, hogy a protestáns porosz uralkodóház befolyása Svájcban megerősödjék ; ezt tudva, Nagy Frigyes 1757-ben Neuchatel ideiglenes átengedésével igyekezett Franciaországot ausztriai szövetségesétől való elszakadásra bírni. Tervét a bécsi udvar meggyűlölte ugyan, de viszont most már a francia diplomácia sem igen rejtegette azt a törekvését, hogy a fejedelemséget esetleg valamely Bourbon herceg kormányzása alatt Franciaországhoz csatolja. A terv diplomáciai előkészítését Choiseul herceg 1766-ban Tóth Ferenczre bízta, utasításul adván neki a neuchатели politikai, gazdasági, társadalmi

viszonyok tüzetes megismerése mellett a porosz uralkodóház és Neuchatel közt fennálló szerződések lényegének s a közhangulatnak kifürkészését is.

Tóth 1767 januárius közepén már a neuchateli fejedelemség területén tartózkodott, mint magánzó, ki jelenlétét tudásvágyával, kereskedelmi és üzleti érdekekkel okadatolta. Négy hónapig tartózkodott Neuchatelben, s ez alatt az idő alatt sűrűen küldte jelentéseit miniszterének; 1767 májusában azonban porosz befolyás következtében Tóth kénytelen volt Neuchatelt elhagyni azzal a jelentékeny tapasztalattal, hogy a fejedelemségben Nagy Frigyes uralkodása népszerű, s a Bourbon-törekvések előkészítésére a reális előfeltételek ez idő szerint hiányoznak. Az eredmény, bár a francia hatalmi törekvések szempontjából negatív volt, — egyelőre megbízható tájékoztatásul szolgálhatott, s ezzel Tóth megbízatását tulajdonképen meg is oldotta. Beigazolt diplomáciai képességének tulajdonítható, hogy az udvar már 1767 nyarán, az időközben áttanulmányozott kereskedelmi emlékirat hatása alatt is, Tóthra bízta a francia államérdekeknek a krimi tatár kánnál való képviselőtét (jul. 6.).

Feladata mindenekelőtt az volt, hogy a tatárságban bizalmatlanságot keltsen II. Katalin politikája ellen, melynek végső célja a tatárság megsemmisítése, s adandó alkalommal a francia kormány is számíthatson a tatárság közreműködésére. «Franciaországnak — úgymond az utasítás — saját érdeke, hogy egy ily nyugtalan, nagyra vágyó, valamint szomszédainak nyugalma és békéjét háborgató állam (mint Oroszország), mely annyira ragaszkodik zsarnoki kívánságaihoz, meg ne nagyobbodjék s így ne kerüljön olyan helyzetbe, hogy Európa nagy részének törvényeket diktáljon mindazokban az ügyekben, melyekbe jog és ok nélkül beavatkozni törekszik.» Ne mulasszon el végül egyetlen alkalmat sem az általa felvetett kereskedelem lehetőségeinek tanulmányozására s igyekezzék pontos képet adni a Fekete tenger melléki tartományok földrajzi és politikai viszonyairól.

Tóth 1767 július 10-én hagyta el, már mint ezredes, Párist, s Bécsen, Varsón, Jassyn át október 17-én Bakesiszerajba, a tatár fővárosba érkezett. A tatár kán, ki nem sokkal a francia követség megérkezése előtt vette át az uralkodást, rövid idő alatt Tóth befolyása alá került. Ennek tulajdonítható, hogy a tatárság az 1768—74-iki orosz-török háborúba is beavatkozott, bár nem nagy szerencsével. Tóth még a hadjárat közben (1770) Konstantinápolyba ment, hol ugyanakkor a kedvezőtlen menetű hadjárat hatása alatt és francia nyomásra komolyan kezdtek foglalkozni a török tüzérség, haditengerészet és műszaki csapatok

ujjászervezésének gondolatával, sőt szóba került a Bosporus és a Dardanellák védelmi állapotba helyezésének kérdése is.

III. Musztafa szultán az átszervezés munkálataival br. Tóthot bízta meg; e megbízásban kétségtelen része volt Tóth magyar származásának, mint azt Tóth emlékirataiban meg is említi. A tervezetéseket az 1770 július 6-iki csezmei tengeri csata után, melyben a török flottát az orosz tengeri haderő teljesen megsemmisítette, sürgős munkának kellett felváltania, mert a török főváros abban a veszedelemben forgott, hogy ellenséges kézbe kerül. A szultán ilyen körülmények közt a védelmet teljesen Tóthra bízta a legszélesebb intézkedési jogkörrel.

Tóth már a bosporusi erődökből következtethetett a Dardanellák erődeinek állapotára. A helyszíni tapasztalatok valóban siralmasak voltak. A víz felszínével egy magasságban fekvő ütegek felett harmincz láb magasságú falak emelkedtek, melyek azzal fenyegették védőiket, hogy az első ellenséges találatra az ágyúkra és a kiszolgáló legénységre fognak omlani. Az európai és ázsiai erődök főütegeit nagy kaliberű ágyúk alkották ugyan, de hiányos felszereléssel; legnagyobb részük bronzból volt, hiányzott azonban rajtuk az ágyúcsap, lafettájuk nem volt, s csak torkukkal nyugodtak vastag, kivájt fatönkökön. Hátsó részük kőfalra rugott, mely visszazaladásukat meggátolta. A tengerpart homokján számtalan ágyú, mozsár hevert, de azok inkább egy ostrom emlékeinek, mint egy ostrom feltartóztatása eszközeinek látszottak. A török védősereg teljesen demoralizált volt, úgy hogy számolni kellett azzal az eshetőséggel, hogy az első ágyúlövésre elhagyja az erődöket. Ez meg is történt, midőn három nappal Tóth megérkezése után az orosz hajóhad kifutott az enosi-öbölből és a félszigetet megtámadta; mikor is egyedül Tóth hidegvérének és személyes bátorságának lehetett köszönni, hogy az orosz flotta támadása ezúttal is kudarczal végződött.

Az ellenséges flotta eltávoztása után Tóth a földrajzi viszonyok mérlegelése alapján a szükséges új ütegek helyét kijelölván, azonnal megkezdte a munkálatokat. Az ütegek kiépítése azonban lassan haladt, de mikor elkészült, a szultán védelmükre 30,000 főből álló sereget összpontosított a Dardanelláknál. A sereget Tóth osztotta el az európai és az ázsiai partok védelmére; s volt gondja arra, hogy harcszerű gyakorlatokkal meggyőzze a bizalmatlan török katonaságot a védőműnek ellenálló képességéről. Nem kerülte el figyelmét azonfelül az enosi-öböl megerősítésének szüksége sem, melyet 1771 elején, Konstantinápolyba való visszatérte után az ő javaslatára a szultán haladéktalanul el is rendelt.

A Dardanellák védelme közben nyilvánvalóvá lett Tóth előtt, hogy

a török hadakat újabban ért vereségek közvetlen oka a török haderő hiányos felszerelése és szervezatlensége. Különösen tüzéségük volt elavult, mely egyáltalában nem vehette fel a versenyt a gyorstüzelő ágyúkkal rendelkező orosz tüzéséggel; jellemző e tekintetben, hogy a török ágyúk megtöltése félna pig is eltartott. Az észlelt hiányokra Tóth br. nem késett a szultán figyelmét felhívni, ki most már nem akarván fél-rendszeresabállyokkal megelégedni, Tóthnak a török haderő gyökeres át-szervezésére megbízást adott.

Báró Tóth a megbízásnak megfelelően elsősorban a török *tüzéség* reformját kívánta megoldani. Kiathanaban tüzeriskolát állíttatott fel 50 tüzer számára s két négyfontos orosz ágyún megtanította ezeket a gyorstüzelésre. 1772-ben hozzáfogott az *utászcspatok* szervezéséhez is. A török hadsereg hadi pontonokat egyáltalában nem ismert, miért is a hadmozdulatok nehézkesek és bonyodalmasak voltak. Br. Tóth tehát mindenekelőtt Konstantinápolyban nagyobb műhelyeket állíttatott fel, hol személyes felügyelete alatt készültek az első hajóvázak. A pontonok oldalait eleinte rézlemezekkel akarta kiveretni, minthogy azonban a lemezek beszerzése nehézségekbe ütközött, — a pontonok falait bőrrel vonatta be. Az első hidverési próbát maga a szultán is végignézte, ki a szép eredmény láttára maga is sürgette a továbbfejlesztést. Tóth nevéhez fűződik a török *ágyúöntés* megjavítása is. A törökök kezdetleges módon, a haladó kortól elmaradva öntötték ágyúikat a hiányosan felszerelt és hiányos tudású mesteremberektől vezetett öntödékben. Br. Tóth az ágyúfúrást hozta javaslatba. A törökök kételkedéssel fogadták az új eszmét, a szultán azonban felhatalmazta egy új ágyúöntőde építésére és felszerelésére. Tóth br. — jóllehet szakértők hiányában nagy nehézségekkel kellett megküzdenie, s az ágyúöntés technikáját tulajdonképen maga sem ismerte aprólékosan — a tengerparton felállíttatta az öntődét, s abban próbaképen tizenhárom óra alatt 30.000 font érczet olvasztott, melyből a kételkedők szemeláttára húsz ágyút öntetett. Itt készültek azoka mozsarak és bombák is, melyeket a török-orosz háborúban azonnal használtak is.

A rövid idő alatt elért eredmények alapján a szultán megbízta br. Tóthot egy *új tüzerestület* szervezésével; így alakítja meg a «szüratsio» («szorgalmasok») néven ismert csapatot, mely 600 emberből állott, s a melyet albán mintájú ruhával láttak el. A szüratsikak Tóth szuronnyal is felszereltette, rendszeres katonai rendgyakorlatokat, sőt nyilvános díszgyakorlatokat is végeztetett velük. A szüratsiknál a testi fenytést betiltotta, inkább a becsületézésükre és kötelességtudásukra alapozta a fegyelmet, csupán a szökést büntette gályarabsággal, pedig a szökés

a török hadseregnél nem esett büntetés alá. A fegyelem előmozdítására való volt a *várta* intézménye is, melyet br. Tóth ekkor honosított meg a török hadseregben. Ez a fegyelmezett tüzértestület rövid idő alatt perczenként 15 lövést adhatott le, a mi a multhoz képest feltűnő eredmény volt.

A hosszasan huzódó orosz-török háború időszakává tette, különösen a törökökre nézve kedvezőtlen kialakulásánál fogva, — a *Boszporusz megerősítését*. Erről III. Musztafa már 1772-ben tanácskozott br. Tóthtal, ki ekkor azt javasolta, hogy a porta a Boszporusz torkolatánál két új erődöt építtessen. Minthogy azonban a munkálatok végzését olyan építőmesterekre bízta, kik nemcsak az erődítéstanban, hanem még az építés technikájában is járatlanok voltak, — az új erődök értéktelen építményeknek bizonyultak. A felülvizsgálattal megbízott br. Tóth leplezetlenül a szultán tudomására hozta az új erődök hasznavetelenségét; s a helyszíni szemle után alkalmas helyen új helyeket jelölt ki az újonnan felépítendő erődök számára, de azok felépítésére csak 1773 tavaszán került a sor. A munkálatokat br. Tóth személyesen irányította, s így aránylag elég rövid idő alatt felépülhetett a két erőd, melyek egyikét a törökök azóta is «madzsar kaleszi»-nek, magyar várnak nevezik. Ez az erőd még 1889-ben is a Boszporusz legjobb karban tartott vára volt, melyben ugyanekkor 58 Krupp-ágyú volt.

A rövid idő alatt elért nagy eredmények arra birták a szultánt, hogy Tóthra bízta a trónörökös nevelésének irányítását. A Tóth személye iránt való bizalomnak tulajdonítható az is, hogy magáévá tette az 1773 óta brigadéroszá lett Tóth azon gondolatát is, hogy a szuezi földszoros átvágásával összeköttetést létesítsen a Földközi- és a Vöröstengeter közt. A szultán váratlan halála (1773 decz. 24.) azonban megakadályozta a terv megvalósulását s ezzel a török tengerészet fejlesztése is megakadt, jóllehet Tóth a szakszerű elméleti és gyakorlati oktatás, a hajóépítés modernizálása által a fejlődés alapjait e téren is lerakta. Működésének egy emléke napjainkra is fenmaradt: a zöld török hadilobogó, melyet a porta az ő tanácsára választott hadilobogóul hadihajói számára. Az új szultánban, I. Abdul Hamidban, már nem volt meg az érzék az újítások szükségessége iránt, az apró kellemetlenségek lassanként Tóth kedvét is elvették s ezért, midőn értésére esett, hogy sógorát, gr. Vergennest XVI. Lajos külügyminiszterévé tette, elhatározta a Franciaországba való visszatérést. Ez 1776 tavaszán meg is történt.

Franciaországban új tér nyílt tehetsége érvényesítésére. XVI. Lajos gr. Vergennes javaslatára már 1776 decemberében reáruházta a levantei és berberiai francia kereskedelmi kikötők felett való főfelügyeletet,

hogy közvetlen tapasztalatok alapján szerzendő korszerű reformjavaslatai által a francia gyarmat- és kereskedelmi politikának irányelveket adhasson. Ennek a megbízásának következménye 1777 május 2-től 1778 júliusáig tartó tengeri útja, mely alatt megfordult Kréta szigetén, Egyiptomban, hol működésének legfontosabb mozzanata a kairói francia főkonzulátusnak Alexandriába való áthelyezése, továbbá Syriában, Cyprus, Rhodus szigetén s a téli hónapokban Smyrnában; itt dolgozta fel szemleútjának eddigi eredményeit is. Útját 1778 tavaszán Szalonikit érintve, Tunis megtekintésével fejezte be.

Párisba visszatérve egyelőre visszavonult a politikai élettől s 1778-tól 1784-ig emlékiratainak kiadásán dolgozott. 1785 körül Douai várának parancsnoka lett, mint tábornagy (1781 óta); itt érte őt a forradalom is, mely a Franciaországból való menekülésre kényszerítette. Tóth egyelőre Svájcban húzódott meg; itt ismerkedett meg gr. Batthyány Tóddal, a XVIII. század legkiválóbb magyar nemzetgazdájának egyikével, kinek összeköttetései révén sikerült — nem minden nehézség nélkül ugyan — kieszközölni az amnesztiát a bujdosó kuruczivadéknak. Így jutott el a teljesen vagyontalanná lett br. Tóth Tarcsára 1793 tavaszán, abban reménykedve, hogy tudásával és tapasztalataival még nagy hasznára lehet barátjának és hazájának. Ugyanezen év őszén (1793 szept. 24.) azonban elhunyt; hamvai a tarcsai temetőben pihennek.

Palóczy behatóan tárgyalja br. Tóth *irodalmi jelentőségét* is. Valószínűnek tartja, hogy Mikes Kelemen leveleskönyvét br. Tóth mentette meg s tanulmányozta át elsőnek; szerző szerint Mikes nagybecsű na plóinak hatása alatt született meg lelkében Memoires-jainak gondolata. E *Memoires*-ok 1784-ben jelentek meg először Amsterdamban: «*Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*» czímen négy kötetben; öt év alatt tíz kiadást értek s négy nyelvre fordították le azokat. Művét az egykorú kritika nem fogadta osztatlan tetszéssel s még Hammer is felületességgel és megbizhatatlansággal vádolja; de pl. Zinkeisen br. Tóth emlékirataiban hiteles és hű forrást látott, melynek értékes adataiból bőven merített. Nagybecsű adatokat tartalmaznak br. Tóth *leveleskönyvei* is, melyek hat díszes kötetben gr. Apponyi Sándor lengyeli gyűjteményében vannak; ezek neuchateli és krimi követségének, valamint levantei kiküldetésének okleveles adatait tartalmazzák; hiányzanak azonban az 1770—1776. évekre vonatkozó iratok, pedig azok működésének legfontosabb részét, a török haderő újjászervezése körül kifejtett fáradozásait ismertették.

Szerző nagy szorgalommal gyűjtötte össze a br. Tóthról szóló magyar irodalmi vonatkozásokat (Sándor István, br. Lakos János, Jankó

János, Tocsek Helén stb.), valamint azokat az adatokat is, melyekből megállapíthatónak véli a br. Tóth-család genealogiáját. Ezt a részt, mely talán jobb lett volna bevezető fejezetnek, — a nehéz áttekinthetőség jellemzi; ez egyébként a műnek is legnagyobb fogyatkozása. A könyvből hiányzik minden tagozódás; az egész mű egy fejezet, melynek olvasása ezért, valamint szükségszerű ismétlései és kitérései miatt fárasztó. Viszont tagadhatatlan, hogy szerző nagy szeretettel és lelkiismeretes gondnal gyűjtötte össze a br. Tóthra vonatkozó adatokat s így valóban hézagpótló műve megérdemli elismerésünket.

Dr. Lukinich Imre.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Mehmet budai basa levele gróf Eszterházy Miklós nádorhoz. (1626 február 7.) Mi vezér Mehemmet pasa, Istennek engedelmeiből hatalmas és győzhetetlen császárunknak a tengeren innen levő várainak hadainak főigazgató szerdárja, gondviselője és fő helytartója mostan Budán, — Tekintetes és Nagyságos vitéz Szomszéd Úrbarátunk! jó Szomszedságos barátságunkat ajánljuk Nagyságodnak.

E barátotoknak két ízben küldött levelei jövén, megadtak és mindakettőt megfordíttatván, azokban mind mi volt írva, mindazokat megértettük.

A többi között azt írta Nagyságod, hogy a *bujáki* kapitány panaszképpen azt írta Nagyságodnak, hogy a hatvani vitézek, másokkal együtt egygyüvé ülven magokat, csataképpen *Buják* vára alá száguldanak és ellenségösképpen tartják magokat; a mely dolog a két császár között való szent békeségnek ellene vagon. És hogy mihozzánk az illenék, hogy a mi botunk alatt állókat fenyítékben tartanók és hogy a gonoszultevőket érdemök szerént megbüntetnénk. Mert efféle gonosz embörök okot adnának a két hatalmas császárök között végeztetett és nagy munkával, fáradsággal és sok költséggel lött szent békeségnek megsértésére, aki miatt osztán a nagy emböröknek viszontag nagy gondok és busulások fogna lenni.

Jó és becsületes Nagyságos úr barátom, mi még emnekelötte is minekelötte a Nagyságod levelei nem jöttek volt is, mindnégyfelé írtam volt a felöl és im mostan ismét meg különben írtam. De jó Úrbarátom, akar az *egri* pasátul s akar az *agáktul* s akar a *hatvani* bégtül és a végbeli vitézektül panaszlevelek jöttek az alattok valókra, hogy csatára mennek, utakat állanak és emberinket ölik, vágják és hogy éjjel-nappal nyughatatlanok volnának, utánnok üzöben menvén ki a mieink azt mondák, jó úr barátom, a *gyarmati* mezöben lött égetésnek utánna, immár minékünk fölötte igen sok kárvallásink lettek, ha mindazokat,

előneveznénk, fejét is fájlalnánk vele Nagyságodnak csak. De egynehányat említek csak elé azokban.

E napokban nem régen három pesti martalócz (ráczok), melyeknek egygyike, a negyedik jüzbasi volt, mentek volt *Kerepesre* magok dolgában. És 12 lovú katona reájok ütven, a jüzbasit két martalóczzal együtt levágták és az egygyik martalócz elszaladott.

És ismét a *váciak* közül is három váci török és egy budai jancsár, dolgokban mentenek volt *Vác* mellett *Szilágy* nevű faluban s azon éjjel a szécsényi *Kozma* Mihály nevű kalauz, a faluban megnyomták őket, 20 vagy 30 lóval lévén és a jancsárt is levágták és a három váci töröknek is ketteit levágták s az egyik elszaladott.

És mostan a *hatvani* bégtül levél jöven a hatvaniak közül *Merdán fia Husszeim* iszpahia és *besli Durak*, e kettő magok dolgában *Thurára* menven, mely csak közel vagyon Hatvanhoz, 8 lovú szécsényi katonák megülvén a falut éjjel, mind a kettőt levágták. S a hatvaniaknak hír menven és úzóben utánnok menven, *Prin* nevű falun őket elérven, ketteit elfogták s a többi elszaladott.

És ismét az *egri* gyömliak közül egy gyömlia, *Szaloka* nevű, egy falura dolgában menven, ugyanott a faluban a *filekiek* levágták. Mellyet az *egri* pasa panaszképpen megírt ide.

És másik gyömlia is ugyanonnan *Egerből* Hatvanba jövet, azt is a *filekiek* levágták s azt is az *egri* pasa adta értésünkre levelében.

És ismét e levélírásunknak előtte ugy mint tíz nappal, ez budai azapok közül *Husszeim* és *Rézván* csak ide Budakeszire mentek volt, mely csak egy jó mélyföldnyire is nincsen ide Budához oly közel vagyon és *Hösszeint* levágták s a *Rézván* elszaladott.

Ihon azért vitéz úr barátom csak e közelvaló napokban is mennyi sok káraink löttek minékünk, hogy a többit bár el hagyjam is, im érti Nagyságod.

Kiváltképpen a *beszprimi* kapitánynak a mennyi sok gonosz eselekedeti vannak a két császár között való békeségnek ellene, a mellyek immár semmiképpen el nem szenvedhetők. A békeségnek ellene két avagy három szandságságon belől *Tholna* tartományában és *Koppán* tartományában, *Mohács* tartományában lakó szegénységre a minemű nagy fenyték alatt való parancsolatleveleket küldözött, azoknak pársait Bécsbe a fővezérnek és *Althán* őnagyságának is fölküldözöttük egy vagy két ízben is. És a válaszzát mai nap is várjuk alá küldettni.

És ezt is írta Nagyságod, hogy noha eddig köllött volna e szent békeségnek confirmátióját és megerősítését a fényes portáról meghozatnunk.

Jó nagyságos úr barátom e dologban mindakét félnek képekbéliek a *gyarmati* mezőben egymással szólván beszélvén, a kötés szerént adott mőnedéknek kivőle való más mőnedék adására semmi szükség immár nem maradt.

És ezt is írta Nagyságod, hogy római császár őfelsége immár *Althánt* a véghelyekbe alá fogja küldeni, hogy akár a megerősítésnek mőnedékjére szorgalmatos gondviselő legyen s akár a békeség ellen ha valami olly esnék, azokra vigyázó legyen. És a mellyek a végzés szerént behódoltatandók lesznek mondom hogy mindezeket meglássa, azért bocsátja őfelsége. Kérom azért ugymond Nagyságodat mint a ki a hatalmas Császártul e dologban onnan a részről főül rőndöltetött, hogy legyen szorgalmatos, azt írta Nagyságod.

Jó Nagyságos Úr barátom, nekünk köllenék ezeket inkább írunk, akiket Nagyságod írt minékünk. Mert ti Nagyságotok barátink ez illyen jó és hasznos dolgot elhalasztván, ez ideig a hátramaradt dolgok meg nem látódtanak. Ime azért immár *Althán* ur barátunk őnagysága is *Győrbe* elérközött és hinni való hogy onnan *Komáromba* jó. Mi eddig a mire mőnedéköt adtunk, ismét ugyan azon vagyunk most is és hiszem Istent hogy meg is bizonyítjuk szőnkat.

De jó ur barátom az onnan lévő károk fölőtte igen sokak, mellyekkel nem is akaránk ugyannyira busítottani te Nagyságodat előszámlálási-val mindenestül. Hanem ha akartok dolgot látni, tehát egy nappal legyen előbb ; s ha nem akartok jó ur barátom, tehát azt is adjátok valóban értésünkre.

És a *Thatár Ibrahim* agátul való igasságodnak követése felől is amit írtál, azt is megértöttem. Azonnal hivattam azért ide és a levélben írott panaszodat eleiben adtam : És azt felelé arra, hogy ő nem adós többel, hanem csak egy jappuggal és száz level szemrával, és hogy Nagyságodnak is arra pőcsétes mőnedékje vagyon az ő kezéhez adva, azt mondá. És hogy eddig is abban múlt, hogy nem tehette volt szerét ezeknek, de immár mind a jappugnak mind a szemrának szerét tőtte késszen vannak. Hanem hogy egy meghitt emberétül küldje ugymond kezemhöz őnagysága az én hitlevelemet és kezemhöz adván én is másik kezemmel mindgyárt annak kezéhez adom mind a japugot s mind a szemrát. Isten őtalmazzon ugymond én az én adósságomat el nem tagadom, hanem amiint hogy a több adósságimat megadám ugy ezt is azonnal a maradékot megadom ugymond. Isten éltesse sokáig Nagyságodat.

Datae sunt *Budae* 7. die Februarii secundum vet. cal. Anno 1626.
Nagyságodnak jóakaró urbarátja Idem qui supra (fenti).

Kívül: Tekintetes és nagyságos vitézljő úrnak, Gróff Eszterhási Miklósnak, Magyarország Palatinussának, a kunoknak örökös bírájának; Zólyom és Beregh vármegyék főispánjának, szentölt vitéznek, Római Császár belső tanácsának, komornikjának és helytartójának Magyarországnban, nekünk vitéz Szomszéd kedves ur barátunknak adassék.
(P. H.)

(Eredetije a kismartoni hercegi főlevéltár *Turcicái* közt).

Dr. Merényi Lajos.
